

Kulturpunkt.hr

BLIC TEMA NATJEČAJI KULTUROSKOP PODCAST ENGLISH

ABECEDA NEZAVISNE KULTURE SVI ZA POGON - POGON ZA SVE

PRETRAŽI

KULTUROSKOP Intervju

Digitalno znanje u doba korone

S teoretičarom, urednikom i profesorom Petrom Jandrićem razgovarali smo o kritičkoj pedagogiji, filozofiji, umjetnosti, znanosti i medijima u "digitalnom dobu" i kontekstu pandemije.

Razgovarala: Josipa Lulić

Petar Jandrić profesor je na Tehničkom veleučilištu u Zagrebu, (su)autor brojnih članaka i knjiga (*Kritičko e-obrazovanje: borba za moć i značenje u umreženom društvu*, *Digitalno učenje*, *Critical Learning in Digital Networks*, *The Digital University: A Dialogue and Manifesto*, *Education and Technological Unemployment*, *Mobility, Data, and Learner Agency in Networked Learning* i *Postdigital Dialogues on Critical Pedagogy, Liberation Theology and Information Technology* su u opticaju, a ove godine izlazi i *Knowledge Socialism: Collegiality, Collaboration, and Collective Intelligence*). Iznimno širokog polja interesa i obrazovanja (obrazovan je kao fizičar, edukator, i informatolog, znanstveni interes mu je sjecište kritičke pedagogije i komunikacijskih i informatičkih tehnologija, a tim temama pristupa post- i transdisciplinarno), Jandrić je nastavnik, autor, urednik i iznimno znatizeljan istraživač. Povod ovom razgovoru je knjiga *Znanje u digitalnom dobu*, na engleskom jeziku objavljena 2017. godine, čije hrvatsko izdanje je u prijevodu **Dinka Telečana** svjetlo dana ugledalo prošle godine. O temama kritičke pedagogije, filozofije, umjetnosti, znanosti i medija u "digitalnom dobu" razgovarali smo u vrijeme koje je odjednom zbog pandemije postalo digitalno u dosad neviđenim razmjerima.

NAJAVE

IZLOŽBA

Dujmušić & Krpan: Sophia
30.04.2020 - 21.05.2020
ULUPUH, online

NEWSLETTER

Ako želite primati izbor aktualnih informacija iz područja kulture, medija i društva, prijavite se na naš newsletter.

KP: Knjiga *Znanje u digitalnom dobu* zbirka je intervjua, ali ne i tipična novinarska publicistika: popis literature dug je četrdesetak stranica, a jezik kojim i vi i sugovornici govorite o teorijskim temama često je kompleksan. S druge strane, ne radi se ni o znanstvenoj knjizi (na što u završnom intervjuu sami odgovarate: "pa što?"). Pitanje forme mi se čini iznimno važnim: zašto upravo dijaloška forma, zašto intervju, i to upravo ovakav intervju, koji podsjeća na rasprave na znanstvenim konferencijama ili čak na esejska pitanja na ispitima?

Akademski tekstovi su često kompleksni, hermetični, prepuni žargona – što ih uglavnom čini neizmjenjivo dosadnim. Riječima **Richarda Barbrooka**, većina akademskih autora stoga je nalik "srednjovjekovnim svećenicima koji u privatnoj kapelici pjevaju misu na latinskom". Ponekad su takve jezične grozote opravdane nekim praktičnim razlozima poput uporabe specifične medicinske ili pravne terminologije. U većini područja društvenih znanosti i humanistike, međutim, nema nikakvog razloga da pišemo u teško odgonetljivim šiframa. Razgovor, odnosno dijalog, je književna forma koja omogućuje jednostavniju i neposredniju prezentaciju kompleksnih ideja. Razgovor je ujedno i znanstvena metoda, koju u zapadnoj misli možemo pratiti barem od **Platona**, jer omogućuje stvaranje novih zaključaka i novog znanja.

Znanje u digitalnom dobu sastoji se od 16 razgovora s više od 20 sugovornika – njihovim ukoričenjem u knjigu, tih 16 dijaloga počinje razgovarati međusobno. Knjiga je eksperiment koji se istodobno provodi na više razboja – prezentacijskom, metodološkom, epistemološkom, i drugima. Knjiga je objavljena godine 2017. na engleskom jeziku, i njen dosadašnji odjek u međunarodnoj javnosti ukazuje na prednosti i mane korištenog pristupa. Na tim iskustvima učimo, individualno i kolektivno, te razvijamo nove kolektivne istraživačke i prezentacijske prakse.

KP: U svijetu visokog obrazovanja danas, forma je nerijetko od iznimnog značaja. Jedan stariji kolega nedavno je podijelio svoje iskustvo pokušaja da se malo poigra formom: u znanstveni je časopis poslao tekst opremljen svim potrebnim referencama i ključnim riječima, ali pisan esejističkim, "neakademsim" jezikom. Urednici su tražili da ga prepravi, iako na samu tezu i argumentaciju nisu imali nikakvih primjedbi. Koliko je vama važna forma? Može li se ona promatrati odvojeno od sadržaja? Kako biste vi kao urednik postupili u spomenutom slučaju?

U svom pitanju opisali ste jedan od većih paradoksa suvremenog svijeta znanosti. Od znanstvenika i istraživača tražimo kreativne pristupe i rješenja različitih problema, a onda ih tjeramo da ta kreativna rješenja zapišu u strogo zadanim formatima poput akademskog članka i knjige. Iako se na prvi pogled može učiniti nevažnom, forma je presudna za suvremenu političku ekonomiju znanosti i naročito znanstvenog izdavaštva. Znanje "zapakirano" u akademski članak ili knjigu može se urediti, oglašavati, i prodati – ono je roba, koja svom "vlasniku" donosi izravnu financijsku dobit. Kako bi naglasio odnos znanstvene produkcije i tržišta, **Michael Peters** akademski članak naziva "prljavim malim industrijskim strojem".

Formu nije moguće promatrati odvojeno od sadržaja; politička ekonomija znanstvenog rada podjednako je povezana sa strukturom znanja i sa društvenim odnosno ekonomskim položajem radnika u znanosti. Vaš stariji kolega mogao si je priuštiti eksperimentiranje sa sustavom akademskog izdavaštva jer, pogađam, ima sigurno radno mjesto na kojem redovno primanje plaće nije povezano s brojem i prepoznatošću publikacija. Međutim, većina znanstvenika i istraživača danas radi na prekarnim radnim mjestima, na kojima su ugovori o radu vezani za kratkotrajne projekte, i na kojima su broj i prestiž publikacija od presudnog značenja za preživljavanje na tržištu radne snage. Takvi znanstvenici ne mogu si priuštiti luksuz eksperimentiranja s formatom pisanja, već su se prisiljeni bez propitivanja pokoravati zakonima koje nameće tržište. Prema mom dubokom uvjerenju, današnja dominacija tržišnih zakona u znanstvenom radu nije samo neizmjenjivo okrutna prema znanstvenicima već i izravno šteti razvoju znanosti i znanstvenih ideja.

Osnivač sam i urednik časopisa *Postdigital Science and Education* i istoimene biblioteke. U svom uredničkom radu plešem između dvije stolice. S jedne strane, radim sve po uvriježenim standardima – članci i knjige prolaze dvostruke anonimne recenzije, imaju sažetke

MEDJSKI PARTNERI

booksa.hr

BETON

buka

EUROZINE

LIBELA^{RSD}

MONDE diplomatique

Lupiga

INFO ZONA

Katapultur

MUF

NOVOSTI HOBOTIA

PLATFORMA ZA HRVATSKU VLADAVINE PRAVA

RAD100 STUDENT

SLOBODNI FILOZOFSKI

TELEVIZIJASTUDENT

VIZ KULTURA

VO^x FEMINAE.NET

zarez

odgovarajućih duljina, imaju ključne riječi, indeksirani su u bazama podataka... S druge strane, u časopisu i biblioteci potičem manje formalne ili neuobičajene oblike izražavanja kao što je nedavni uvodnik koji sam izradio u suradnji s umjetnicom Anom Kuzmanić. Naravno, svatko se može neformalno izražavati i objavljivati svoje misli – primjerice na nekom blogu. Međutim, objavljivanjem u akademskom časopisu manje uobičajene forme ulaze u relevantne baze podataka, vrednuju se za napredovanje, i tako postupno postaju dijelom *mainstreama*. *Postdigital Science and Education* je moja mala subverzija tradicionalnog akademskog izdavaštva. Akademsko izdavaštvo je sporo, pa ćemo doseg te subverzije moći procijeniti tek za više godina.

Kritička pedagogija i akademsko izdavaštvo

KP: Jedna od ključnih tema ove knjige, ali i vašeg sveukupnog rada, jest pitanje kritičkog obrazovanja. Dok sam još radila na fakultetu oduševljeno sam razgovarala o Paulu Freireu s jednim teoretičarem obrazovanja, koji je vrlo odrješito ustvrdio da je bilo kakva kritička pedagogija nemoguća dok imam klasičnu učionicu i fiksno trajanje sata. Kako izgleda vaša osobna praksa kritičkog pedagoga? Je li uopće moguće biti kritički pedagog unutar postojećeg obrazovnog sustava?

Kritička pedagogija je mnogo više od načina učenja i poučavanja. Njena filozofija nema izravne veze niti s učionicom ni s obrazovnim sustavom, te se može provoditi u bilo kojem segmentu društva. Kritička pedagogija je *praksis* – sinteza teorije i prakse orijentirana prema emancipaciji i oslobođenju obespravljenih društvenih grupacija i pojedinaca. Kritička pedagogija počinje osvješćivanjem, razvija se kroz čitanje društvenih odnosa moći, stvara individualne i kolektivne vizije bolje i pravednije budućnosti, te kulminira u djelovanju prema ostvarenju tih vizija. Šezdesetih godina prošlog stoljeća u ruralnom Brazilu Paulo Freire zaista je razvio metodu opismenjavanja koja se tijekom godina pokazala iznimno uspješnom u čitavom svijetu. Međutim, svođenje lika i djela Paula Freirea na metodologiju rada s učenicima izravno se protivi Freireovoj kritičkoj pedagogiji.

U ne tako davnoj povijesti, ljudi poput **Ivana Ilića**, **Ernesta Cabrala**, **Óscara Romera**, pa i Paula Freirea, provodili su kritičku pedagogiju u siromašnim četvrtima, među beskućnicima, u zatvorima. Pod brojnim, često oružanim prijetnjama, ovi ljudi stajali su rame uz rame s obespravljenim grupama i pojedincima te radili na stvaranju pravednijih društvenih odnosa kroz edukaciju. Kritička pedagogija i danas se provodi u siromašnom gradu Ensenada u Meksiku, kod Zapatista, i na brojnim drugim mjestima koja su u puno gore stanju od hrvatskih škola. Reći da nije moguće biti kritički pedagog u toploj učionici, gdje svi učenici imaju pune želuce i gdje ti nitko ne prijeti oružjem, je cinično svođenje ideje kritičke pedagogije na neku svoju zamišljenu, sterilnu viziju metodologije učenja i poučavanja. Odgovorno tvrdim da je moguće biti kritički pedagog kod kuće, na poslu, u autobusu, u dućanu, pa i u učionici. Štoviše, onaj tko nije u stanju biti kritički pedagog u hrvatskoj učionici, taj naprosto nije kritički pedagog.

Pitanja o našem obrazovnom sustavu često me iznerviraju svojom negativnošću. Mogu li škole biti bolje? Zasiurno. Mogu li učitelji, nastavnici i profesori bolje raditi? Sto posto. Možemo li imati bolje školske zgrade, opremu, učionice? Nema sumnje da možemo. Uz sve svoje nesavršenosti, međutim, hrvatski školski sustav i dalje spada u solidan prosjek ekonomski najrazvijenijeg dijela čovječanstva koji još često nazivamo i Prvi svijet. U svojoj težnji za izvrsnošću, često uspoređujemo naš obrazovni sustav s finskim ili njemačkim. Međutim, jeste li kada ušli u državnu školu u Los Angelesu, San Franciscu, ili Ohiju? Jeste li ikad pogledali kako izgleda državni fakultet u Kini, u Grčkoj, u Italiji? Radeći na različitim projektima prošao sam brojne hrvatske škole i fakultete, a kao gostujući profesor predajem po čitavom svijetu. Iz osobnog iskustva tvrdim: na svjetskoj razini, hrvatske škole i fakulteti su bitno bolji nego što ih mi ovdje percipiramo. Prirodno je težiti napretku, i svaka konstruktivna kritika je dobrodošla – međutim, ne trebamo podcjenjivati ono što imamo.

KP: Slobodan pristup knjigama i člancima jedna je od osnova pristupa obrazovanju. Svjedoci smo da su pretplate na časopise danas toliko skupe da ih niti velike institucije ne mogu plaćati, dok se cijena znanstvenih monografija nerijetko računa u stotinama

aura. Razgovarali ste s Marcellom Marsom i Tomislavom Medakom o ideji slobodne knjižnice – možete li nam reći nešto više o tome?

U današnjem postdigitalnom društvu slobodan pristup informacijama i znanju je od ključne važnosti za društveni razvoj. Međutim, stvaranje znanja i njegovo oblikovanje u knjige i članke netko također treba platiti – kao proizvođač znanja, i kao urednik, za svoj rad trebam primiti adekvatnu naknadu. Sadašnji izdavački modeli u kojima proizvođači znanja žive od crkavice, a korisnici plaćaju ogromne cijene za pristup znanju, pogoduje sve manjem broju posrednika između proizvođača i korisnika. Ovaj odnos dodatno se komplicira činjenicom da proizvođače i korisnike znanja često nije moguće lako razdvojiti – u svom znanstvenom radu, odnosno u procesu razvoja znanja, izravno ovisim o korištenju ranije objavljenih izvora znanja.

Akademsko izdavaštvo je kompleksan proces koji ima brojne funkcije. Primjerice, u procesu objavljivanja akademski časopisi predane članke uglavnom podvrgavaju procesu dvostruke (ili ponekad trostruke) anonimne recenzije, tijekom koje se tekst odbija ili prihvaća za objavljivanje. Prihvaćeni članci dalje se usavršavaju, a recenzija služi kao svojevrsna potvrda njihove vjerodostojnosti. *Postdigital Science and Education* u prosjeku prihvaća svaki šesti primljeni članak; kao mlad časopis, još smo relativno "nježni" prema autorima. Rad na uređivanju časopisa, izradu recenzija, i druge akademske poslove vezane za objavljivanje u znanstvenim časopisima znanstvenici obavljaju bez materijalne naknade. Svi smo istovremeno autori i recenzenti – ja ću danas besplatno recenzirati tvoj članak, ti ćeš sutra besplatno recenzirati moj članak. Međutim, ostali poslovi vezani za objavljivanje znanstvenih radova nisu organizirani volonterski, pa izdavači pronalaze različite modele naplate pristupa znanstvenim radovima.

Tijekom zadnjih desetljeća akademski izdavači proživljavaju slične trendove kao i brojne druge industrije. Mali i srednji akademski izdavači propadaju ili jedva preživljavaju; one uspješnije uglavnom kupuju veći tržišni igrači. Takvo okrupnjavanje dovelo je do situacije u kojoj oligopol pet najvećih akademskih izdavača (Elsevier, Springer, Wiley-Blackwell, Taylor & Francis i Sage) posjeduje više od polovice svih akademskih baza podataka, a pristup tim bazama podataka naplaćuje bezobrazno visokim cijenama. Za razliku od malih izdavača koji se uglavnom fokusiraju na napredak svojih lokalnih sredina, veliki izdavači ne vraćaju profit u proizvodnju znanja. Na taj način, plodovi rada znanstvene zajednice završavaju u džepovima ionako prebogatih vlasnika malog broja izdavačkih kompanija. Taj model je iznimno štetan za društvo u cjelini, te ga je potrebno hitno mijenjati.

Treba svakako napomenuti da se ova kritika odnosi na globalnu akademsku izdavačku industriju te se ne može poopćiti na izdavače koji objavljuju druge vrste sadržaja (poeziju, beletristiku, itd.) i na izdavače koji objavljuju na malim jezicima poput hrvatskog. Naši domaći izdavači nisu nikakvi profiteri – oni su kulturni radnici bez kojih naša kultura ne bi postojala i koji uglavnom rade u prekarnim uvjetima na rubu preživljavanja. U doba koronavirusa, kad novine pišu na dugo i široko o herojstvu naših liječnika, vatrogasaca, i prodavača u dućanima u borbi protiv zaraze, teško je govoriti o dugoročnim temama poput razvoja kulture. Ipak, moram inzistirati: naši lokalni izdavači, koji godinama grade hrvatsku kulturu u uvjetima nedostojnim čovjeka, spadaju među brojne nevidljive heroje naše domovine.

Uz politiku i ekonomiju, tehnologija je treći ključan aspekt razvoja izdavačke industrije – elektronički časopisi i knjige stubokom su promijenili načine na koje pišemo, čitamo, i objavljujemo. Politička ekonomija *mainstream* akademskog izdavaštva stoga proizlazi iz kompleksne međuigre velikog broja aktera uključujući akademske izdavače, proizvođače znanja, i aktiviste odnosno hakere. Izdavaštvo je oblik društvene produkcije koja se odvija u sferama ekonomije, politike, i kulture, koje u većoj ili manjoj mjeri primjenjuju i razvijaju stare i nove tehnologije. Rad Marcella Marsa i Tomislava Medaka dobar je primjer izvaninstitucionalnih projekata koji značajno utječu na globalno akademsko izdavaštvo – izravno, dijeljenjem sadržaja, i neizravno, radom na formuliranju novih ideja i politika. Razgovor s Marcellom i Tomislavom s velikim sam ponosom uvrstio u *Znanje u digitalnom dobu* – on pokazuje da kod kuće, u zagrebačkom klubu Mama koji se nalazi nekoliko stotina metara od mog stana, imamo ljude koji značajno utječu na globalnu politiku i praksu akademskog izdavaštva. Prije samo nekoliko dana, Marcell i Tomislav objavili su vrijedan novi [intervju](#) koji svakako preporučujem za čitanje.

Online učenje

KP: Presjek digitalnog i pedagoškog najjasnije se očituje kad je posrijedi tema *online* poučavanja. Intervjuirali ste Siân Bayne, koja je sudjelovala u pisanju manifesta za *online* poučavanje; ona govori kako fizička udaljenost može postati pozitivno načelo. S karantenom uvedenom uslijed epidemije virusa korone poučavanje na daljinu odjednom je postala norma u velikom dijelu svijeta, uključujući i Hrvatsku. Možete li dati svoje viđenje poučavanja na daljinu u ovakvoj situaciji?

Najprije želim reći da je *Manifest preveden* na hrvatski jezik – svakako preporučujem da ga pročitate!

Učenjem na daljinu bavim se skoro 20 godina, a pitanje koje postavljate u čitavom tom razdoblju ostalo je u osnovi nepromijenjeno. Je li bolje učiti, odnosno poučavati, licem u lice ili putem računala? Odgovor je također ostao nepromijenjen: kako kada. Jedna kombinacija učenika, učitelja i nastavnog sadržaja bit će uspješnija *online*, a neka druga (ponekad vrlo slična) kombinacija učenika, učitelja i nastavnog sadržaja bit će uspješnija licem u lice. Najčešće niti *online* nastava niti nastava licem u lice neće u potpunosti odgovoriti na naše zahtjeve, već ćemo optimalno rješenje pronaći u nekoj od kombinacija fizičkog i virtualnog rada.

Na žalost onih koji se nadaju jednostavnim odgovorima, brzim i/ili jeftinim rješenjima, uspješnost učenja i poučavanja – bez obzira na medij – ovisi o vrlo jednostavnom, no iznimno skupom i zahtjevnom receptu. Kontinuirano stručno usavršavanje učitelja, nastavnika i profesora; kvalitetna administrativna, tehnička, i druga infrastruktura; adekvatan društveni položaj učitelja, nastavnika i profesora; društvena klima u kojoj je znanje na cijeni; neki su od najvažnijih elemenata dugoročnog uspjeha sustava odgoja i obrazovanja. Prije nekoliko godina doveo sam kolegu **Juhu Suorantu** sa Sveučilišta u Tampereu u Finskoj na okrugli stol o obrazovanju u sklopu 11. *Subversive festivala*. Tema rasprave bila je *Mogu li se uvesti obrazovne reforme – lekcije iz Finske*, a Juhin odgovor bio je bolno jednostavan. Ulažite u stručno usavršavanje nastavnika, njihov društveni položaj, i njihove plaće. Izdržite u tom ulaganju jedno 30-40 godina, i rezultati neće izostati!

Kao što već pjevaju vrapci na grani, gledajući BDP Hrvatska je jedna od najsiromašnijih članica Europske unije. No broj kućanstava s internetskim pristupom u nas je veći nego u zemljama poput Grčke, Litve, Portugala, i skroz usporediv s jednom Mađarskom, Poljskom ili Italijom. Dakle, u nas više kućanstava ima internetski pristup nego što bi se to očekivalo iz našeg BDP-a. Prema mojim iskustvima, slični zaključci vrijede i za naše školstvo. Naše škole i fakulteti puni su problema, no i dalje pružaju više nego što naš BDP predviđa. Pogledajte zdravo! Hrvatski BDP je među najmanjima u Europi, no Hrvatska je trenutno jedna od uspješnijih europskih zemalja u borbi protiv koronavirusa. Pojednostavljeno – da hrvatski kapitalisti i poduzetnici rade toliko dobro kao što rade hrvatski informatičari, učitelji, i liječnici, Hrvatska bi bila daleko bogatija nego što je danas.

Hrvatske škole i fakulteti odgovorile su na pandemiju koronavirusa kompetentno i odgovorno. U ovom odgovoru imali smo mnogo sreće, jer je pandemija izbila u jeku opsežne obrazovne reforme koja je škole ispunila opremom, a učitelje, nastavnike i profesore upoznala s teorijama i praksama učenja na daljinu. Ovo naravno ne znači da je hitni prijelaz na *online* nastavu svuda prošao glatko. Govorimo o skoro milijun učenika, studenata, učitelja, nastavnika, profesora, administrativnog i tehničkog osoblja, i roditelja – bilo bi čudo da u tom procesu nije bilo problema! U ovom trenutku, međutim, potrebno se fokusirati na pozitivne aspekte tog procesa i probleme rješavati u hodu. Po završetku pandemije imat ćemo godine i godine za analizu, pronalaženje grešaka, i optimizaciju procesa za budućnost.

KP: U ovoj situaciji određene udruge i pojedinci postali su još glasniji u zagovaranju mogućnosti školovanja od kuće. Astra Taylor u knjizi donosi neka od svojih iskustava ras-školovanja, kroz prizmu ideje oslobođenja djeteta; s druge strane, postoje i primjeri konzervativnih roditelja koji npr. ne žele izložiti djecu učenju o evoluciji.

Tema ras-školovanja, od-školovanja, odnosno školovanja od kuće, provlači se po literaturi i politici od drevne Grčke. U dvadesetom stoljeću, razvijene teorije pojavile su se u radovima

Everetta Reimera, Ivana Ilića, **Paula Goodmana**, **Johna Holta**, **Matta Herna** i drugih. Za oca suvremene teorije ras-školovanja (*deschooling*) uglavnom se smatra Ivan Ilić. U poznatoj knjizi *Deschooling Society* (1971) Ilić zagovara koncept ras-školovanja koji se odnosi na napuštanje tradicionalnog školskog sustava kao na sastavni dio veće društvene reforme. Iličev utopijski pristup inspirirao je brojne nasljednike, koji su ga dalje razvili na različite načine.

Od-školovanje (*unschooling*) je tradicija koja se temelji na radu Ivana Ilića, Johna Holta, **Emme Goldman** i različitim anarhističkim pristupima. U *Znanju u digitalno doba* Astra govori: "Od-školovanje se temelji na vrlo jednostavnom pogledu na ljudsku prirodu: da su ljudska bića rođena da uče, da smo mi učeće životinje i da odrasle osobe trebaju olakšati tu težnju. Bebe nauče govoriti bez odlaska u školu za govorenje, bebe nauče hodati bez odlaska u školu za hodanje. Naravno, ljudi preuzimaju vještine iz svog okruženja, ne žive u vakuumu, već samim bivanjem u svijetu, time što smo ljudi, imamo prirodan poriv za tim aktivnostima. Vizija od-školovanja je pokušaj da se pusti da se taj urođeni nagon za učenjem razvije." Nakon što su neke poznate osobe od-školovala svoju djecu, popularnost od-školovanja u Americi i Europi raste s pojavom hipi pokreta.

Školovanje od kuće (*homeschooling*) je popularnija tradicija koja dijeli neke zajedničke crte s ras-školovanjem i od-školovanjem, ali nudi radikalno drugačije odgovore. Školovanje od kuće obično prakticiraju oni koji se boje da će škole "pokvariti" njihovu djecu kroz učenje teorija kao što je evolucija, seksualni odgoj itd. Školovanje od kuće također provode oni koji svoju djecu žele odgojiti u duhu neke specifične religije ili pak žele od njih napraviti vrhunске sportaše, glazbenike, itd. Prema Taylor, "zagovornici takvog školovanja istovremeno repliciraju osnovnu strukturu škole kod kuće. Imaju plan nastave, rade domaće zadatke, polažu standardizirane testove, a roditelj – često majka – djeluje kao učitelj".

KP: Kako vidite probleme i mogućnosti školovanja od kuće? Pitanje obaveznih javnih škola u lokalnom kontekstu ne možemo promatrati izvan nasljeđa socijalizma, kao ni većinu javnog sektora. Kako gledate na ulogu javnih institucija?

Proučavajući tu problematiku, prvenstveno kroz prizmu rada Ivana Ilića i rekonceptualizaciju njegovih ideja za naše postdigitalno doba, možete vidjeti da se diskusije školovanja kod kuće, od-školovanja i ras-školovanja uvijek vrte oko pet širokih i međusobno povezanih tema: slobode, autonomije, individualne socijalizacije, grupne socijalizacije, i privilegije.

Sloboda. Školovanje od kuće temelji se na slobodarskom uvjerenju da ljudi trebaju imati slobodu odlučivanja što, kako, i kada će učiti. Na suprotnoj strani argumenta nalazi se pogled na školovanje od kuće kao oslobođenje od obrazovnih, društvenih, i drugih oblika opresije. Sloboda koju omogućuje školovanje od kuće donosi osobno samoodređenje. Međutim, sloboda uvijek dolazi u paru s odgovornošću, pa kritičari ras-školovanja tvrde da pogrešne odluke koje donesu raškolorani pojedinci postaju odgovornost čitavog društva (primjerice, kroz naknade za nezaposlene).

Autonomija. Autonomija pojedinca izravno je povezana s načinima na koje provodimo vrijeme. Neki vremenski aranžmani izravno su povezani s načinima rada u industrijskim i postindustrijskim društvima – primjerice, radno vrijeme škola uglavnom odgovara radnom vremenu roditelja. Škole dakle nisu samo institucije za odgoj i obrazovanje – one su u podjednako mjeri i institucije za brigu o djeci dok su roditelji na poslu. Osobna autonomija pojedinca, u obliku učenja kada to žele, izravno utječe na obitelj i društvo. To dovodi dvije paralelne linije kritike: (1) raškoloranje negativno djeluje na šire društvene odnose, i (2) raškoloranje si mogu priuštiti samo privilegirani.

Individualna socijalizacija. Raškolorani tipično uče sami. Povezuju se s drugim ljudima koristeći različite alate i tehnologije, i njihovo učenje se tipično odvija u obiteljskom okruženju, no raškolorani ipak gube mnogo aspekata socijalizacije s vršnjacima koje nudi škola.

Grupna socijalizacija. Svrha škole nije samo individualna socijalizacija. Ona također ima važnu ulogu poučavanja zajedničkog jezika, društvenih normi, znanja i vještina, u nekom obliku općeprihvaćenog kurikuluma. Na taj način, škole razvijaju svjesne građane koji se ponašaju na društveno prihvatljive načine i koji mogu odlučivati o vlastitoj budućnosti i o budućnosti društva.

Jedan od najvažnijih američkih filozofa obrazovanja dvadesetog stoljeća, **John Dewey**, stoga poistovjećuje školovanje s demokracijom. U kontekstu raškolovanja, Astra Taylor tvrdi da "sloboda i autonomija ulaze u sukob s demokracijom".

Privilegija. Vjerojatno najčešća kritika raškolovanja je da se radi o privilegiranom projektu, koji je ograničen na one roditelje koji si mogu priuštiti da djecu školuju kod kuće. Najčešće spominjani aspekti ove kritike su da: (1) Mnogi si ne mogu priuštiti da ostanu kod kuće, a ta privilegija je često ograničena na bogatije i obrazovanije roditelje. (2) U obiteljima koje si mogu priuštiti raškolovanje, roditelj koji ostaje kod kuće je obično majka. (3) Roditelji koji si mogu priuštiti raškolovanje različito su obrazovani, što se reflektira na njihovu sposobnost odgoja djece. (4) Školovanje siromašnih i raškolovanje bogatih potiče društvene nejednakosti i društvenu reprodukciju.

Prije implementacije, svaka praksa školovanja od kuće, ras-školovanja, i od-školovanja treba pružiti uvjerljive odgovore na ovih pet pitanja. Socijalizam je davao jednu vrstu odgovora, kapitalizam daje drugu vrstu odgovora, a postkomunističke zemlje poput Hrvatske žive u nekakvoj kombinaciji tih odgovora. Međutim, od prošlosti me mnogo više zanima budućnost. Nakon sadašnje krize uzrokovane koronavirusom, postalo je kristalno jasno koliko su važne javne službe usluge poput javnog zdravstva i javnog školstva. Odjednom svi broje respiratore, a pozivi na privatizaciju skoro su potpuno nestali iz javnog prostora. Međutim, prijetnja privatizacije spava samo privremeno, i ponovo će se probuditi čim osjeti da je to moguće. Mislim da kao društvo trebamo iskoristiti prostor koji je nastao u krizi, i da prestanak krize trebamo iskoristiti za ojačavanje javnog sektora.

Umjetnost u doba koronavirusa

KP: Posljednja sekcija vaše knjige, na kojoj ste surađivali s Anom Kuzmanić i Anom Peraicom, tiče se umjetnosti. Kako vi gledate na umjetnost u digitalnom dobu, iz osobne – bili ste u programskom odboru Scene Amadeo, predavali na likovnoj akademiji u Glasgowu, svirate bas gitaru – ali i teorijske perspektive? S obzirom na karantenu, ogroman se broj različitih umjetničkih produkcija pokušava preseliti na mrežu. Je li virtualna izložba isto što i izložba u galeriji, samo fotografirana za web? Koje su specifičnosti (post)digitalne umjetnosti?

Živimo u postdigitalnom vremenu, u kojem su analogni i digitalni aspekti naših života isprepleteni na neobične načine. U medijskom smislu, nema ništa loše u izložbi koja se nalazi na webu. Novine su na webu, pornografija je na webu, škola je na webu, politika je na webu... zašto ne bi i umjetnost bila na webu? Naravno, internet ne može prenijeti znoj na čelu glazbenika koji svira zahtjevu dionicu, tananu ekspresiju na glumčevu licu, itd. Međutim, internet nam također nudi neke oblike izražavanja i konzumiranja sadržaja koje nije moguće provesti licem u lice. *Online* umjetnost i umjetnost licem u lice konceptualno su različite, komplementarne i jednako vrijedne. Ovdje vrijedi potpuno isti argument kao i kod obrazovanja. Jedna kombinacija umjetnika, umjetničkog rada, i publike bit će uspješnija *online*, a neka druga (ponekad vrlo slična) kombinacija umjetnika, umjetničkog rada, i publike bit će uspješnija u galeriji, kazalištu, ili koncertnoj dvorani. Sve češće niti *online* umjetnost niti umjetnost licem u lice neće u potpunosti odgovoriti na naše zahtjeve, već ćemo optimalno rješenje pronaći u nekoj od kombinacija fizičkog i virtualnog.

Ono što vidim kao problem, pogotovo u kontekstu nagle migracije na internet uzrokovane koronavirusom, je politička ekonomija umjetničkog stvaralaštva. Današnji umjetnici poprilično su izloženi tržištu, a u brojnim strukama glavni izvor prihoda su nastupi uživo. Recimo, brojni glumci žive od nastupa uživo; glazbenici pak uglavnom zarađuju na koncertima. Zamislimo crni scenarij u kojem ova kriza traje sljedećih nekoliko godina. Od čega će ovi ljudi živjeti? Neki umjetnici će se snaći i svoje umjetničke prakse preformulirati za internet, no mnogi umjetnici će naprosto morati potražiti potpuno druge poslove. Nisam siguran tko više gubi u tom scenariju – umjetnici koji moraju napustiti svoje poslove, ili društvo koje će imati bitno manje aktivnih glumaca i glazbenika. Međutim, siguran sam da scenarij u kojem odumire umjetnost stvara društvo u kojem ja ne želim živjeti...

Kao što sam već nekoliko puta naglasio, krizu uzrokovanu koronavirusom možemo doživjeti kao elementarnu nepogodu ili kao priliku. Od prošlosti me više zanima budućnost, a od žala za propuštenim više me zanimaju nove prilike. Pa koje nam prilike nudi kriza uzrokovana koronavirusom? Najprije, budimo poštteni pa priznajmo da su odnosi između umjetnika, umjetničke produkcije, publike i javnog interesa već odavno poremećeni. Nedavni prijedlog zakona o samostalnim umjetnicima samo je jedna od manifestacija činjenice da država nema pojma je li umjetnost ulaganje ili trošak, kako odrediti tko je umjetnik, i što će nam uopće ti umjetnici. Kriza u kojoj se nalazimo ujedno je i prilika da iz početka promislimo odgovore na ova osnovna pitanja, pa onda u nekakvom demokratskom procesu razvijemo neku strategiju orijentiranu na budućnost.

Nakon završetka ove krize zasigurno će se mnogo govoriti o društvenom položaju liječnika, vatrogasaca, i ostalih javnih djelatnika koji predano rade na njenom rješavanju. Međutim, pokušajte izdržati mjesec dana izolacije kod kuće bez filmova, knjiga, glazbe, pornografije... Bez umjetnosti mnogi ljudi bili bi depresivni, manje bi slušali savjete kriznih stožera, prije bi izašli buniti se na ulice. Na dulji rok, umjetnost je jednako važna za preživljavanje krize kao i medicina, stoga mislim da bi se umjetnici trebali nekako "prošvercati" u rasprave o budućnosti medicine i vatrogastva. U međuvremenu, dragi umjetnici, držite se i pokušajte preživjeti ovu krizu zajedno s radnicima u turizmu, ugostiteljstvu, i svim ostalim sektorima pogođenim koronavirusom.

KP: Druga velika tema, ona obrazovanja, također se preklapa s temom umjetnosti – u vašim je intervjuima to najbolje možda prikazano u razgovoru s Dmitrijem Vilenskim iz kolektiva Čto delat?. Kao svoje uzore Vilenski nabraja Freirea, Boala, Brechta i tradiciju kritičke pedagogije. U svojoj posljednjoj knjizi, naslovljenoj *Estetika potlačenih*, Augusto Boal iznosi dvije osnovne ideje: (1) da je estetska, odnosno senzorna misao komplementarna onoj simboličkoj, odnosno logičkoj, dok je estetska spoznaja jednako vrijedna, ali kvalitativno drukčija u odnosu na onu teorijsku, te (2) da estetska proizvodnja mora nužno biti dostupna svakome, a ne privatizirana i elitizirana. Kako biste se vi postavili prema ovim idejama?

U potpunosti podržavam ideju da je estetska misao jednako vrijedna kao i logičko-simbolička misao, no napominjem da je, u epistemološkom smislu, ova komplementarnost tek vrh ledene sante koja sakriva dublje i šire zakonitosti. Pogledajmo, recimo, sferu mita i vjerovanja koja se karakteristično povezuje s religijom. Abrahamske religije nalaze se u temeljima zapadne znanosti – bez kršćanstva i islama, naša matematika, fizika, kemija, sociologija, antropologija, i druge znanosti, izgledale bi potpuno drugačije. U svom radu stoga inzistiram na radikalnoj postdisciplinarnosti, odnosno na ideji da su svi načini čovjekove spoznaje jednako vrijedni. Radikalna postdisciplinarnost uključuje znanost i umjetnost, ali se na njima ne zaustavlja. Međutim, dok ravnopravnost radikalno drugačijih načina spoznaje na prvi pogled zvuči kao super ideja, ona otvara ozbiljan metodološki problem komplementarnosti. Kako "natjerati" različite načine spoznaje na međusobnu komunikaciju? Kako znanost može učiti od umjetnosti ili religije, što umjetnost može dobiti od znanosti?

Moj odgovor na ova pitanja, o kojima sam raspravljao s brojnim sugovornicima u *Znanju u digitalno doba*, tek daje naslutiti obrise mogućih rješenja. Tradicionalne znanstvene i umjetničke discipline postoje s dobrim razlozima – potrebna su desetljeća predanog učenja i vježbe da bi netko postao stručnjak u biologiji, srednjovjekovnoj književnosti, likovnoj ili glazbenoj umjetnosti. Obrazovanje u tradicionalnim disciplinama daje nam konceptualne alate i sposobnosti koje nije moguće steći preko noći; ti alati i sposobnosti su "trening" koji kasnije možemo primjenjivati u drugim područjima. Primjerice, iznimno sam sretan što sam prošao sito i rešetko tijekom studija fizike na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu. Nikad u životu nisam radio u fizici, no način razmišljanja oblikovan studiranjem fizike neprestano primjenjujem u svom znanstvenom radu. Obrazovanje u tradicionalnim znanstvenim ili umjetničkim disciplinama je važno za razvoj našeg razmišljanja kao pojedinaca; tek kad savladamo neku od tradicionalnih disciplina, možemo uvidjeti njena ograničenja i razvijati ideje kako ta ograničenja prevazići.

Druga tvrdnja, da estetska proizvodnja mora nužno biti dostupna svakome, izravno proizlazi iz prihvaćanja radikalne postdisciplinarnosti. Zasigurno ćemo se složiti da znanje o širenju

koronavirusa, ili znanje o tome kako izračunati volumen bačve, ili znanje o tome kako napraviti antibiotik, treba biti dostupno svima. Prihvatimo li da su znanost i umjetnost fundamentalno drugačije no jednako vrijedne (komplementarnost načina spoznaje), onda moramo prihvatiti i jednakost u pristupu tim različitim oblicima spoznaje. Nažalost, u kapitalizmu ni znanost ni umjetnost ne omogućuju jednakost u pristupu – patenti na recepte za izradu lijekova konceptualno su jednaki skupim ulaznicama u poznatim galerijama. Borba za jednakost u pristupu jedna je od osnovnih zadaća brojnih škola i pristupa uključujući postkolonijalizam, feminizam, kritičku pedagogiju... a princip radikalne postdisciplinarnosti od nas zahtijeva da se u toj borbi fokusiramo na razvoj međusobne suradnje.

Dan poslije Covida-19

KP: Danas je zanimljivo pratiti na koji se način ljudi postavljaju prema informacijama. Primjer korone trenutno je najzahvalniji, budući da je u medijskom fokusu, ali čini mi se da vrlo sličan pristup nalazimo i u raspravama o obaveznom cijepljenju i o klimatskim promjenama. S jedne strane svjedočimo zanimljivom obratu: u vrijeme televizije (sve do zadnjeg desetljeća dvadesetog stoljeća) osnovni je poziv bio "ne vjerujte svemu što čujete na televiziji, mislite svojom glavom, vladajuća klasa štiti svoje interese putem *mainstream* medija". U međuvremenu je poziv postao "vjerujte *mainstream* medijima i stručnjacima, a ne neprovjerenim informacijama s interneta". Istovremeno, često se zauzimaju vrlo odrješiti i patronizirajući stavovi (*antivaxeri* su nepismene budale i teroristi s kojima se ne pregovara), ali se i odbacuje bilo kakva mogućnost kritičkog promišljanja informacija – znanost gotovo da dobiva status dogme koju nije dopušteno propitivati. Koji je vaš stav o tome?

Post-istina (*post-truth*), lažne vijesti (*fake news*) i sranja (*bullshit*) nažalost su nerazdvojivi od našeg postdigitalnog vremena. (Pojam sranja filozofski je naročito zanimljiv, primjerice u eseju *On Bullshit* Harryja Frankfurta.) Mnogo sam pisao o toj temi, a u siječnju 2020. objavio sam posebno izdanje *Postdigital Science and Education* pod nazivom *Lies, Bullshit and Fake News Online: Should We Be Worried?* Bez puno sranja, odmah ću odgovoriti na pitanje postavljeno u naslovu. Da, trebamo biti zabrinuti, no ta zabrinutost proizlazi iz mnogo dubljih razloga od toga što neki političar pokušava u imovinskoj kartici napisati da njegova trokatnica ima samo jedan kat. Osnovni problem kod post-istine nije svjestan ili nesvjestan pokušaj prijevara, već postojanje paralelnih doživljaja stvarnosti u koje ljudi istinski vjeruju. Kada se ti paralelni doživljaji stvarnosti nađu na jednom mjestu, uglavnom dolazi do sukoba.

Primjerice, ja vjerujem u to da se koronavirus širi kapljično i da sa svojom obitelji trebam ostati kod kuće. Vi vjerujete u to da koronavirus ne postoji i da je cijela kriza posljedica zavjere, te izlazite na cestu i u dućan bez zaštite. Međutim, vaše slobodno kretanje pogoduje širenju virusa, a širenje virusa izravno utječe na moje zdravlje. Na taj način, naš teorijski sukob oko različitih doživljaja stvarnosti vrlo se brzo pretvara u praktičan sukob oko temeljne ljudske slobode kretanja. Iako su danas u fokusu teme vezane za koronavirus, cijepljenje, itd., u našoj postdigitalnoj eri ovakvi sukobi pojavljuju se u svim sferama društva i oko svih tema od abortusa do statusa umjetnika. Na ove sukobe nema brzog odgovora. Odnosi snaga između sukobljenih doživljaja stvarnosti mogu se mijenjati samo polaganim društvenim razvojem kroz ulaganja u obrazovanje, kulturu, znanost, i umjetnost.

Znanost se uistinu temelji na slobodnom propitivanju informacija i spoznaja. Međutim, suvremena znanost jako je kompleksna, a njeno dubinsko razumijevanje zahtijeva mnogo godina ulaganja. U nedostatku vlastite sposobnosti da ocijenim je li odgovor epidemiologa na koronavirus ispravan, prisiljen sam vjerovati onima koji znaju više od mene – na taj način dolazi do pojave društvenog statusa znanosti kao dogme ili čak religije. Ta pojava je duboko problematična, jer dovodi do društvenog raslojavanja na "elite" koje razumiju znanost i "mase" koje su prisiljene manje ili više slijepo vjerovati znanstvenicima. No znanstvenici su također ljudi od krvi i mesa, pa se takvom okruženju pojavljuju se različite mogućnosti zlouporabe. Odgovor na izbjegavanje takvih zlouporaba leži u kritičkoj pedagogiji, koja teži individualnoj i kolektivnoj emancipaciji kroz znanje i učenje. Kritička pedagogija sastoji se niza međusobno povezanih borbi: borbe za slobodu pristupa informacijama i znanju (kroz projekte poput javne knjižnice Marcella i Tomislava), borbe za besplatno obrazovanje, borbe za prava umjetnika, borbe za

ravnopravnost žena, i mnogih drugih borbi za bolje i pravednije društvo. Znanost ne živi na čardaku između neba i zemlje; ona je duboko ukorijenjena u ekonomsku, političku, i društvenu stvarnost.

KP: Digitalni svijet danas figurira gotovo kao neka vrsta nulte institucije, polja na kojem se odvija borba za hegemoniju. McKenzie Wark govori o telesteziji koja "objedinjuje rad i dokolicu, javno i privatno" i sve "cijepa na digitalne bitove", kao i o nastajanju novih klasa s obzirom na proizvodnju i korištenje informacija. Društvene mreže postaju sve važniji faktor u oblikovanju slike svijeta, arhivi postaju digitalni, digitalni prostor se kolonizira, znanstvenici se bore za slobodan pristup podacima (*open source*), dok vlade govore o korištenju mobitela kao uređaja za praćenje i nadzor u doba korone. Koja vam se od ovih tema čini trenutno najvažnijom? Je li se taj prioritet promijenio u odnosu na vrijeme prije korone?

Teme o kojima govorite iznimno se brzo razvijaju. Kenove analize telestezije, pisane prije dvadesetak godina, daju zgodan historijsko-teorijski okvir za promišljanje Vaših pitanja – no danas je čak i njihov autor prisiljen značajnije korigirati neke od ideja koje su vladale na prijelazu tisućljeća. U nedavnom [intervjuu](#), **Gabriella Coleman** ukazuje na osnovnu zabludu ranih studija digitalne kulture: "Prvih 15 godina digitalnih studija, digitalna domena nekako se doživljavala nematerijalnom. Naglasak na infrastrukturu, sav taj bijes koji se danas pojavljuje, tada nije postojao. Razumijem potrebu da govorimo o pojmovima poput kognitivnog rada, ali on ne postoji bez stroja, struje, servera, i onih koji održavaju te strojeve. Tadašnja razina neznanja je zapanjujuća. Ona je dobar podsjetnik da naši modeli – koji su uvijek ograničeni i privremeni – mogu biti naprosto pogrešni i da ih uvijek trebamo preispitivati."

U postdigitalnom svijetu, materijalni svijet servera i antena za mobitele pretače se u nematerijalni svijet informacija i znanja. Ovi svjetovi su dijalektički povezani s ekonomijom, politikom, i dubljim filozofskim pitanjima poput ljudskih prava na privatnost i samoodređenje. Koja od ovih tema je najvažnija? Rekao bih da ne postoji jedna najvažnija tema, jer su one previše međusobno isprepletene da bi ih mogli izdvajati. Pogledajmo za primjer pitanje privremene suspenzije privatnosti mrežnih komunikacija u pandemiji koronavirusa. Kao što pokazuju primjeri iz zemalja poput Kine, masovno elektroničko praćenje stanovništva moglo bi zaista pomoći u borbi protiv zaraze. Cijena te borbe je smanjenje prava stanovništva na privatnost, odnosno opća orvelizacija društva. Što će se dogoditi nakon završetka pandemije? Hoće li se vlade i telekomi samo tako odreći mogućnosti zadiranja u privatnost, koje uz put rečeno imaju potencijal za veliki financijski profit? Ne bih rekao. Mislim da nas nakon borbe protiv koronavirusa čeka još veća i zahtjevnija borba – ona za demokraciju, slobodu, ljudska prava. Riječima Zapatista, *la lucha continua*.

KP: Kako će po vašem mišljenju izgledati svijet poslije korone, barem na poljima koji su vama u fokusu? I što da se radi?

Pandemija koronavirusa mnogo je više od zdravstvene krize. Ona je nagli prekid u načinima života na koje smo navikli, a taj prekid istodobno donosi brojna ograničenja i prilike. U društvenim znanostima, pandemija koronavirusa je najveći eksperiment koji je većina nas doživjela, i taj eksperiment pod hitno trebamo izučiti i iz njega izvući pouke. Socijalno distanciranje je naglasilo materijalne aspekte naših života – onome tko sam živi u ugodnoj kući s vrtom puno se lakše socijalno distancirati nego onome tko živi u pedeset kvadrata s troje djece. Prijelaz škola na masovne medije pokazao je da škola nije zgrada, nego ljudi koji rade u toj zgradi – nakon prestanka pandemije, brojni učitelji, nastavnici i profesori koji su do jučer odbijali *online* učenje primijenit će stečeno iskustvo da bi poboljšali svoj rad. Požrtvovan rad liječnika, vatrogasaca, i drugih javnih službi pokazao je da bez "uhljeba" ne možemo živjeti. U pandemiji su se pojavili i neki pomalo neočekivani heroji – vozači kamiona koji mjesecima žive odvojeni od obitelji da bi dovezli salatu u dućane i prodavači/ce koje riskiraju svoje zdravlje da bismo mi ostali imali što jesti i piti dok se izoliramo u svojim domovima.

Pandemija koronavirusa donijela je i neke neočekivane koristi poput značajnog smanjenja zagađenja – trebamo li se zaista bez razmišljanja vratiti na put uništenja planete? Pandemija je pokazala da možda zaista ne trebamo otputovati u San Francisco da bih prisustvovao

znanstvenoj konferenciji – nakon njenog otkazivanja, sve što se radilo na ranijim konferencijama uspješno smo obavili iz vlastitih domova. Pandemija nas je potakla da informacijsku infrastrukturu, uključujući internet, počnemo doživljavati kao javno dobro. Koronavirus nam je dao priliku da iz prve ruke testiramo teorije odrasta (*degrowth*), i već sada je vidljivo da mnoge teorijske projekcije treba temeljito korigirati. Koronavirus je ponovo izbacio na površinu stare tenzije između autoritativnih i demokratskih društvenih uređenja. I tako unedogled... Pandemija koronavirusa daje nam jedinstvenu priliku da ponovo razmislimo o skoro svim aspektima svog individualnog i kolektivnog postojanja, i tu priliku ne smijemo propustiti.

Što da se radi? Nakon prestanka pandemije ne trebamo se bez razmišljanja vratiti na staro. Krizu uzrokovanu koronavirusom trebamo doživjeti kao priliku da individualno i kolektivno promislamo o prioritetima, i o načinima kako da ostvarimo te prioritete, u bližoj i daljoj budućnosti.

Objavio/la [Lujko \[at\] kulturpunkt.hr](#) 16.04.2020

TAGOVI	ASTRA TAYLOR	PANDEMIJA	KORONAVIRUS	ANA KUZMANIĆ	MARCELL MARS
	TOMISLAV MEDAK	SIÂN BAYNE	PETAR JANDRIĆ	DIGITALNO OBRAZOVANJE	
	ZNANJE U DIGITALNOM DOBU	POSTDIGITAL SCIENCE AND EDUCATION		IVAN ILIĆ	PAULO FREIRE
	ERNESTO CABRAL	ÓSCAR ROMERO			

VEZANE VIJESTI

Čorsokak korona

Piše: Hana Sirovica

Dok stvarni razmjeri i posljedice krize tek trebaju poprimiti svoje pune oblike, kultura na globalnoj razini proživljava šok, a prve reakcije i mjere pomoći uvelike variraju diljem Europe.

Nema prihoda, nema pomoći

Piše: Lujko Parežanin

Diskriminatorskom mjerom financijske pomoći samostalnim umjetnicima Ministarstvo kulture kažnjava one kojima je pomoć najpotrebnija.

Omogućiti govor potlačenima

Piše: Hana Sirovica

Kazalište potlačenih kroz izvedbu studentica Mirovnih studija pokazalo se kao vrijedno oruđe za artikulaciju problema obiteljskog nasilja.

BLIC TEMA NATJEČAJI **KULTUROSKOP** PODCAST ENGLISH

ABECEDA NEZAVISNE KULTURE SVI ZA POGON - POGON ZA SVE

PRETRAŽI

Rad portala Kulturpunkt.hr podržavaju: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske; Grad Zagreb; Hrvatski audiovizualni centar; Fond za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija (AEM); Europska unija

Hrvatski audiovizualni centar
Croatian Audiovisual Centre

Agencija za elektroničke medije
Agency for Electronic Media

Europska unija
"Zajedno do fondova EU"

EUROPSKI STRUKTURNI I INVESTICIJSKI FONDOVI

UČINKOVITI LJUDSKI POTENCIJALI
ESF

Pratite nas!

Ovo djelo je ustupljeno pod Creative Commons licencom Imenovanje - Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Croatia. Tekstove objavljene na Kulturpunktu možete slobodno kopirati, prenositi i uređivati uz obavezno jasno istaknuto ime autora i izvor članka te uz uvjet da ga potom sami ne zaštićujete autorskim pravom.

in